

Василь МАЙБОРОДА

Ключові слова: практична підготовка, концепція, практика.

У статті висвітлені основні проблеми розвитку практичної підготовки студентів вищої школи України. Розкрита сутність праксеологічної підготовки як обов'язкового компонента освітньо-професійної програми для здобуття кваліфікаційного рівня, що має на меті формування навичок і вмінь ефективної та якісної професійної діяльності студентів.

УДК 37.013.73 : 378.091.12-057.4

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРАКСЕОЛОГІЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ КОМПЕТЕНТНИХ ФАХІВЦІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

© Майборода В., 2012

стратегію і тактику української вищої освіти нині, під впливом світових глобалізаційних процесів, визначає програма входження її до загальноєвропейського освітнього простору, що формується на основі Болонського процесу. Як відомо, головним завданням сучасної вищої школи є підготовка конкурентоспроможного, компетентного фахівця, який був би готовий до професійної діяльності в нових умовах. Формування особистості такого фахівця як вищої цінності суспільства потребує нових підходів до удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі, розвитку активності й самостійності студентів, відповідальності й ціннісно-сислової готовності до самоосвіти, самовиховання, професійної діяльності. Цінність – усе, що найбільше цінує кожен і чому надає особливого значення. Нині актуальності набувають питання формування системи культурних та морально-етичних цінностей фахівця, його професійно-практичних умінь у процесі набуття знань, умінь, навичок і компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Необхідно розвивати прагнення майбутнього фахівця до професійного зростання, утверджен-

ня особистісно важливих якостей та формувати успішно-діяльнісну, професійно-компетентну, мобільну, конкурентоспроможну на світовому ринку особистість [7]. У зв'язку з цим, пріоритетною в організації педагогічного процесу у вищій школі варто визнати орієнтацію на підготовку такого фахівця через залучення до використання ефективних освітніх технологій, сучасного науково-методичного забезпечення (телекомунікаційних, медіаінформаційних засобів), професійно-праксеологічної діяльності, сенсотворчості, професійного самостановлення й саморефлексії.

Організація і формування успішно-діяльнісної професійно-компетентної особистості та її удосконалення є пріоритетними напрямками сучасних досліджень [7]. Вагомий внесок у розв'язання зазначених проблем зробили відомі філософи (В. Андрущенко, В. Кремень, І. Надольний), психологи (Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонт'єв), педагоги (С. Гончаренко, І. Зязюн, І. Колесникова, Т. Котарбінський, Т. Левченко, В. Луговий, Н. Ничкало, В. Сухомлинський, К. Ушинський) [1; 2; 4; 10; 15]. Дослідниками визначено структуру діяльності, яка містить від п'яти (Т. Щедровицький) до дванадцяти (В. Юдін) компонентів [14, 176].

Започатковано праксеологічний підхід як особливий спосіб пояснення практичної діяльності людини польським філософом Т. Котарбінським. Першим його твором є «Практичні нариси» (1913 р.), а узагальнювальною працею – «Трактат про добру роботу» (1955 р.) [16, 7]. У другій половині XIX ст. французький філософ Л. Еспінас запропонував створити і запровадити у навчальних закладах вивчення нової навчальної дисципліни – праксеології [16, 5].

Праксеологія – грецьке слово, що означає «діяння», «справа». Нині цим терміном називають науку про ефективну й раціональну діяльність. Уперше цю проблему почали розглядати економісти. Поняття «праксеологія» вжито в публікації французького вченого Л. Еспінаса 1899 року. В Україні заклав наукові основи праксе-

ології економіст-математик Є. Слущкий. Він у 1926 р. опублікував українською й німецькою мовами «Етюд до проблем будівництва формально-праксеологічних заasad економіки» [11]. Зауважимо, що відтоді праксеологія осмислюється як наука про принципи й методи ефективної та якісної діяльності, як «граматика дії», як «взаємодія теорії з практикою», як «життя в діяльності» [17], як «практичний реалізм» [16].

У педагогічній науці створено нову галузь – педагогічну праксеологію, предметом якої є дослідження закономірностей та умов раціональної й успішної діяльності педагога [16, 9]. На жаль, у вищій школі України досі немає такої навчальної дисципліни. Окремі питання практичної підготовки студентів, основні засоби формування праксеологічних умінь (інтерактивне навчання, лекції, практичні заняття, навчально-методичні семінари, індивідуальні заняття, комп'ютерне діагностування, практика, медіадидактика, аналіз виробничих ситуацій, побудова виробничих процесів, опанування професійної лексики, аналіз професійної діяльності фахівців, ділові ігри тощо) розкрито в монографічному дослідженні О. Янкович [13], а також у працях І. Колесникової, Є. Тітової [15], Т. Котарбінського [16], Г. Онкович [6] та ін. Т. Лесіна зосереджує увагу на розкритті праксеологічного підходу до трансформації моделі університетської освіти в Україні [3].

Водночас на сьогодні склалася певна невідповідність між значущістю практичної підготовки студентів як базової ціннісної орієнтації спеціаліста, що характеризує його гуманістичну практичну позицію, і рівнем теоретико-методологічної розробленості проблем розвитку праксеологічних умінь як умови удосконалення якості підготовки майбутніх фахівців; між індивідуальними відмінностями студентів і масовістю підготовки фахівців; між вимогами, що зростають, до якості професійної підготовки майбутніх фахівців і здатністю професорсько-викладацького складу керувати цими процесами.

Виявлені суперечності дають підставу визначити *мету цієї статті* – висвітлити актуальні проблеми праксеологічної підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах України.

У дослідженні виходимо з того, що праксеологічна підготовка є базовою ціннісною орієнтацією фахівця, містить сукупність взаємозалежних настанов щодо ставлення до самого себе, до колег, роботодавців, до організації взаємодії. Вона являє собою найважливішу змістову характеристику професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця. Реалізація праксеологічної підготовки розглядається як допомога студентам у розв'язанні особистісно-значущих проблем і завдань. Вона спрямована на розвиток таких особистісних настанов, що дають кожному студенту можливість стати суб'єктом конкретної професійної діяльності, власного розвитку й зіставити свої можливості з психологічними вимогами до професії.

Праксеологічна підготовка – обов'язковий компонент освітньо-професійної програми для здобуття кваліфікаційного рівня, що має на меті вироблення навичок і вмій ефективної та якісної професійної діяльності студентів. Це складник, підсистема професійної компетентності.

Варто зазначити, що Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України також вважає, що питання якості професійної підготовки, формування праксеологічних умінь у ВНЗ має стати одним із найважливіших показників ефективної діяльності вищого навчального закладу не тільки під час процедури ліцензування й акредитації, а й у процесі поточних і комплексних перевірок [7]. Про це йшлося і на засіданні підсумкової колегії ще 22 квітня 2010 року в Харкові. Зокрема зазначалося, що, окрім названих вище, не розв'язуються в повному обсязі завдання професійно-практичної підготовки як показника якості освіти на завершальному етапі, який певною мірою визначає можливість працевлаштування [8].

Принагідно зауважимо, що Міністерство звертає нині особливу увагу на посилення

практичної підготовки студентів. Навчальним закладам розіслано лист «Про практичну підготовку студентів», у якому поставлено чіткі завдання:

- упровадження в навчальний процес нових систем практичної підготовки студентів;
- формування системи зв'язків між університетом і роботодавцями для забезпечення здобуття студентами професійних навичок під час проходження практик;
- розроблення й запровадження системи ранньої адаптації випускників на первинних посадах;
- підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів у сучасних умовах [8; 9].

Аналіз психолого-педагогічної літератури, використання власних підходів та досвіду роботи у ВНЗ свідчать, що в їхній практиці використовуються різноманітні форми праксеологічної роботи студентів, зокрема:

- запрошення фахівців-практиків, керівників різних рівнів до викладання окремих дисциплін, спецкурсів, участі у фахових конференціях, круглих столах, диспутах, науково-практичних симпозіумах тощо;
- проведення комплексу робіт із вивчення потреби роботодавців у фахівцях з тієї чи тієї спеціальності;
- укладання середньо- (до трьох років) і довготермінових (до п'яти років) договорів про забезпечення базами практики;
- максимальне наближення навчальних планів і робочих навчальних програм ВНЗ до вимог Європейського знанневого проєкту;
- використання інтерактивних інноваційних технологій навчання, ділових ігор, інтегральних курсів, ідеї співробітництва, діалогу, поваги до особистості і її прав, визнання іншої точки зору.
- здійснення розподілу випускників за участю роботодавців тощо.

Особливо важлива роль у розвитку праксеологічної підготовки належить науковій роботі. Аналіз роботи університетів, інститутів, наукових підрозділів та осо-

бистого досвіду свідчить, що студентів необхідно залучати до наукової роботи з перших курсів. Студентська наукова робота сприяє не тільки удосконаленню навчального процесу, а й розкриває широке поле різноманітних наукових проблем, розширює світогляд, виховує вміння майбутнього фахівця спостерігати, аналізувати, формувати праксеологічні вміння, виховувати риси фахівця-дослідника.

Вивчення питань організації студентської наукової роботи свідчить, що у вищих навчальних закладах студенти беруть участь у роботі наукових колективів кафедр, у виконанні госпдоговірних і держбюджетних тем. Вони здійснюють наукові дослідження під керівництвом відомих учених за контрактами, замовленнями, програмами, проектами. Для цього створюються наукові, науково-виробничі об'єднання, асоціації, технологічні парки, центри нових інформаційних технологій, науково-технічної творчості тощо.

Слід зазначити, що в університетах визначені головні завдання науково-дослідної роботи студентів:

- прищеплення студентам початкових систематичних навичок виконання теоретичних та експериментальних науково-дослідних робіт;
- стійке й глибоке засвоєння знань зі спеціальних і суспільно-політичних дисциплін;
- розвиток творчого, аналітичного мислення студентів, їхньої здатності до творчої роботи за фахом, розширення творчого світогляду, готовності до професійної діяльності, подолання жорстких конкурентних умов на рику праці;
- вироблення умінь використовувати теоретичні знання для розв'язання певних практичних завдань;
- формування потреби та вміння студентів активно й самостійно поповнювати знання за фахом, виявляти свої професійно важливі якості під час проходження практики чи стажування.

Доречно зауважити, що науково-дослідна робота студентів у вищих навчальних закладах України, як і в інших

країнах, має свою історію, традиції, тенденції та форми. Її здійснюють у таких двох напрямках:

- науково-дослідна робота як складник навчального процесу;
- науково-дослідна діяльність студентів у позанавчальний час за окремими програмами з метою поглиблення фахової підготовки.

Зміст і форми науково-дослідної роботи студентів у вищих закладах освіти України (наукові гуртки, проблемні семінари, наукові групи, круглі столи, банки даних талановитих студентів, конкурси: на кращу назву збірника наукових праць, на кращу наукову роботу, презентація наукових результатів, науково-практичні конференції, педагогічні читання, диспути, майстер-класи) постійно удосконалюються й мають широке поле використання, як зазначає О. Микитюк [5].

Проте праксеологічна підготовка майбутніх фахівців потребує суттєвого поліпшення. Існує багато проблем, основними з яких є:

- інтерактивні форми навчання не набули провідного значення;
- науково-дослідна роботи викладачів і студентів не стала складовою частиною організації навчально-виховного процесу, ефективним засобом формування майбутнього фахівця;
- нерозв'язаною проблемою залишається державна підтримка з боку Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України для забезпечення відповідними базами практик;
- переваженість та відірваність навчальних планів окремих вищих навчальних закладів від потреб установ, підприємств, організацій;
- відсутність системи ранньої адаптації випускників на первинних посадах, зв'язків між вищими навчальними закладами та роботодавцями;
- недостатня кількість баз практик, незацікавленість керівників підприємств у роботі студентів, що робить практику звичайною формальністю;

- самостійна робота й самовиховання студентів не стали основою формування професійної компетентності фахівців;

- потребують доопрацювання нормативно-правові акти, що врегульовували б відносини в цій галузі.

Усе це дає підстави зробити висновок, що питання формування праксеологічних умінь студентів, їхньої фахової підготовки у вищих навчальних закладах України доволі актуальне, багатоаспектне й потребує нових наукових розробок і досліджень. Особливо потребують розв'язання такі важливі проблеми:

- розроблення й прийняття на державному рівні Концепції праксеологічної підготовки студентів із урахуванням специфіки галузей освітньої діяльності, яка б визначала пріоритетні напрями розвитку й удосконалення професійно-практичної підготовки студентів і, відповідно, тактичну схему її реалізації. Майбутній фахівець повинен мати реальне уявлення про місце роботи, вимоги, які ставлять до нього;

- приведення усіх нормативно-правових документів, зокрема Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, у відповідність із останньою редакцією Закону України «Про вищу освіту»;

- підготовка в новій редакції Положення про практику, в якому основою має стати «База практики – майбутнє місце роботи»;

- створення професійно спрямованої організації навчального процесу та поліпшення співпраці ВНЗ з роботодавцями, їхня зацікавленість у такій роботі;

- розробка комплексної програми навчання студентів професії, яка була б професійно спрямована на всіх курсах (від першого до випускного) на підготовку майбутнього фахівця, де кожна дисципліна має стати складником професійної підготовки (використовуючи при цьому інтерактивні навчальні технології, нові інтенсивні методики й форми проведення лекцій, семінарських і практичних занять, практик в установах, на підприємствах; опанування професійної педагогіки і психології; інтерв'ю з провідними фахівцями; науково-дослідну роботу, індивідуалізацію навчальної діяльності тощо). Студент повинен перетворитися з пасивного учасника навчально-виховного процесу на активного його суб'єкта;

- визнання загальних і спеціальних компетенцій випускників.

Розв'язання цих проблем дасть змогу розвивати професійно-практичні компетенції студентів: соціальну (з ким працювати?), професійну (що робити?), методичну (як працювати?), особисту (чому я не можу це робити?). Створення принципово нового, прогресивного законодавства в галузі вищої освіти сприятиме перетворенню України на правову державу, що відповідатиме в якісному плані сучасним європейським вимогам. Практично-практична підготовка має створити кожному студенту умови для переходу навчання в самонавчання, виховання – у самовиховання, а розвитку – у творчий саморозвиток особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Освіта в пошуку нових стратегій мислення / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2003. – № 2. – С. 5–6.

2. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук; за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга, 2004. – 384 с.

3. Лесіна Т. М. Про один із підходів до трансформації традиційної моделі університетської освіти соціального педагога / Т. М. Лесіна // Історико-педагогічні студії : науковий часопис / гол. ред. Н. М. Дем'яненко. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2011. – Вип. 5. – С. 160–162.

CITED LITERATURE

1. V. Andrushchenko. Education in search of new strategies of thinking / V. Andrushchenko // Higher education of Ukraine. — 2003. — № 2. — P. 5–6.

2. Higher Education of Ukraine and the Bologna process : study guide / M. Stepko, Y. Boliubash, V. Shynkaruk; edited by V. Kremen. — Ternopil : Navchalna knyha, 2004. — 384 p.

3. T. Lesina. On one of approaches to transformation of university education traditional model of social teacher / T. Lesina // Historical and pedagogical studies : scientific newspaper / head editor N. Demianenko. — Kyiv : National pedagogical university named af-

4. **Луговий В. І.** Освіта, навчання, інформація, компетентність: канонізація понять / В. І. Луговий // Історико-педагогічні студії : науковий часопис / гол. ред. Н. М. Дем'яненко. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2011. – Вип. 5. – С. 160–162.
5. **Микитюк О. М.** Теорія і практика організації науково-дослідної роботи у вищих закладах освіти України в XIX ст. : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. М. Микитюк. – К., 2004. – 42 с.
6. **Онкович Г. В.** Медіаосвіта в колі сучасних гуманітарних дисциплін / Г. В. Онкович // Вища освіта в Україні : теоретичний та науково-методичний часопис / за ред. В. І. Лугового, М. Ф. Степка. – К.; Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2011. – № 1. – С. 259–266.
7. Про затвердження плану заходів щодо розвитку вищої освіти на період до 2015 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. № 1728-р // Урядовий кур'єр. – 2010. – 24 вересня. – № 177. – С. 12.
8. Про підсумки діяльності вищих навчальних закладів у 2009 році та основні завдання на 2010 рік : з доповіді 22 квітня 2010 р. на засіданні підсумкової колегії у Харкові // Освіта. – 2010. – 21–28 квітня. – № 19–20 (5402–5403).
9. Про практичну підготовку студентів : лист Міністерства освіти і науки України від 7 лютого 2009 р. № 1/9-93.
10. Професійна освіта : словник; навчальний посібник / уклад. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.
11. Режим доступу: <http://www/info-library.com.ua/books-text-3610.html>
12. **Федяєва В.** Науково-дослідна робота університету в системі педагогічної освіти : зб. наук. праць / В. Федяєва / наук. ред. В. А. Будака, О. М. Пехота. – Миколаїв : МДУ, 2006. – 288 с.
13. **Янкович О. І.** Освітні технології в історії вищої педагогічної освіти України (1957–2008) : монографія / за ред. В. М. Чайки, О. І. Янкович. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 320 с.
14. **Гузєєв В. В.** Планирование результатов образования и образовательная техника / В. В. Гузєєв. – М. : Народное образование, 2000. – 240 с.
15. **Колесникова И. А.** Педагогическая прaxиология : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / И. А. Колесникова, Е. В. Титова. – М. : Изд. центр «Академия», 2005. – 256 с.
16. **Котарбинский Т.** Трактат о хорошей работе / Т. Котарбинский. – М. : Экономика, 1975. – 271 с.
17. **Пщоловский Т.** Принципы совершенной деятельности. Введение в прaxиологию / Тадеуш Пщоловский [пер. с польск.]. – К., 1993. – 271 с.
- ter M. Drahomanov publishing house. — 2011. — Issue 5. — P. 160–162.
4. **V. Luhovyi.** Education, training, information, expertise: canonization concepts / V. Luhovyi // *Historical and pedagogical studies : scientific newspaper / head editor N. Demianenko.* — Kyiv : National pedagogical university named after M. Drahomanov publishing house. — 2011. — Issue 5. — P. 160–162.
5. **O. Mykytiuk.** Theory and practice of research in higher educational institutions of Ukraine in the XIX century : Ed. D. self-referent discourse : 13.00.01 «General theory and history of pedagogy» / O. Mykytiuk. — Kyiv, 2004. — 42 p.
6. **H. Onkovych.** Media education in the circle of the modern humanities / H. Onkovych // *Higher education in Ukraine: a theoretical and scientific-methodological newspaper / edited by V. Luhovyi, M. Stepko.* — Kyiv; Zaporizhia : Classical Private University, 2011. — № 1. — P. 259–266.
7. On approval of the plan of action for the development of higher education for the period until 2015 : Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine on August 27, 2010 № 1728-p // *Uriadovyi kurier.* — 2010. — September, 24. — № 177. — P.12.
8. On the results of higher educational institutions in 2009 and the main tasks for 2010 : report of April 22, 2010 on the final board meeting in Kharkiv // *Osvita.* — 2010. — April 21–28. — № 19–20 (5402–5403).
9. On the practical training of students: Ministry of Education and Science of Ukraine letter on February 7, 2009. — № 1/9-93.
10. Professional education : dictionary, study guide / composed by. S. Honcharenko and others; edited by N. Nychkalo. — Kyiv : High School, 2000. — 380 p.
11. Access mode: <http://www/info-library.com.ua/books-text-3610.html>
12. **V. Fediaeva.** University research in the system of pedagogical education : collection of scientific papers / V. Fediaeva / scientifically edited by V. Budak, O. Pekhota. — Mykolaiv : Mykolaiv state university, 2006. — 288 p.
13. **O. Yankovych.** Educational technologies in the history of higher pedagogical education of Ukraine (1957–2008) : a monograph / edited by V. Chaika, O. Yankovych. — Ternopil : Books and study guides, 2008. — 320 p.
14. **V. Guzeev.** Planning of educational outcomes and educational technique / V. Guzeev. — Moscow : Narodnoe obrazovanie, 2000. — 240 p.
15. **I. Kolesnikova.** Educational praxiology : study guide for students of higher educational institutions / I. Kolesnikova, E. Titova. — Moscow : «Academiya» publishing center, 2005. — 256 p.
16. **T. Kotarbinskij.** Treatise on the good work / T. Kotarbinskij. — Moscow : Ekonomika, 1975. — 271 p.
17. **T. Pshcholovskij.** Principles of perfect work. Introduction to the praxiology / Tadeush Pshcholovskij [translated from Polish]. — Kyiv, 1993. — 271 p.